

Нұр-Мұбарак
Египет ислам мәдениеті университеті

الجامعة المصرية للثقافة الإسلامية "نور - مبارك"

Тақырыбы: **Антикалық философия**

Орындаған: Турмамедқызы Х.

Тексерген:

2018 жыл

1. АНТИКАЛЫҚ ФИЛОСОФИЯНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ МЕН КЕЗЕҢДЕРІ

- **Антика философиясының** мың жылға жуық тарихы бар. Ол **ертедегі Грецияда** б.д. д. VI ғасырда пайда болып, Рим империясы құлағанға дейін (б.д. V ғ.) өмір сүрді.
- **Әлемнің рационалдық ұғымын бейнелеу**, өзін-өзі көрсетудің рухани жаңа тәсілін қалыптастыру антика философиясында өзіндік ерекшелігін тапты. Бұл философияға ежелгі Шығыс мәдениеті, білімі тікелей әсерін тигізді. Бұл әсерді ғылыми-практикалық білімдер жүйесінен (астрономия, геометрия, математика) көреміз.
- Оның өзіндік ерекшелігі **космоцентристік**, яғни **«ғарыш» пен «табиғатты» ой елегінен өткізуге** бағытталғанында. Антика ойшылдары шығармаларында **адам санасы мен жаны табиғаттың бөлінбес бөлігі есебінде** қарастырылып, ерекше орын алады.
- Ежелгі грек философиясы дамуын төмендегі сатылармен ерекшелеуге болады:

1- кезең: СОКРАТҚА ДЕЙІНГІ (б.з.д 7-5 ғғ.)

2- кезең: КЛАССИКАЛЫҚ (б.з.д. 5 – 4 ғғ.)

3 – кезең: ЭЛЛИНИСТІК (б.з.д. 4 – 2 ғғ.)

4 – кезең: РИМДІК (б.з.д 1 ғ. – б.ғ. 5)

2. МИЛЕТ МЕКТЕБІ: ФАЛЕС, АНАКСИМАНДР, АНАКСИМЕН

Милет мектебі б.з.д. VI ғасырда Грецияның Милет қаласында алғашқы ғылыми және философиялық орталығы есебінде пайда болды.

Фалес (б.д.д. 625-545 жж.) осы мектептің негізін қалаушысы ретінде танылады.

Фалес бойынша қоршаған дүниенің бастамасы – су.

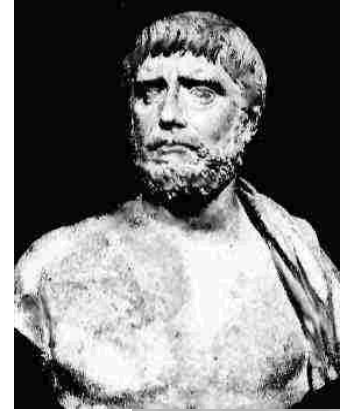
Мұхиттар жерді қоршаған сақина сияқты, ал жер – суда қалқып жүрген ағаш тәрізді.

Фалес ұғымы бойынша, барлық заттың жаны бар, мысалы: магниттің жаны бар, сондықтан темірді тартады. Мұндай көзқарас философияда **гилозоизм** (грекше *hyle* – материя, *zoe* – өмір, *тірі деген сөздер*) деп аталады. Демек, дүниедегі барлық заттың ішкі қозғаушы күші – жаны болады.

Фалес **«Бәрінің негізі не?», «Әлем неден тұрады, оның алғашқы бастауы қандай?»** деген сұрақты тұжырымдаған және осы сұрақ шешімі туралы пайымдауларын қалдырған ойшыл.

Плутарх Фалестің берілген сұрақтарға келесі жауаптарды айтқанын мәлімдейді:

- Бәрінен жасы үлкен кім? – Құдай, өйткені ол тумаған;
- Бәрінен де не үлкен? – Кеңістік, өйткені ол бүкіл дүниені қамтиды;
- Ең әсем не? – Дүние, өйткені әсемдіктің бәрі соның құрамында;
- Бәріне не ортақ? – Үміт. Қолында еш нәрсе жоқтардың да өмірден үміті бар т.б.

ФАЛЕС

625-547 б.д.д.

ФАЛЕС МИЛЕТСКИЙ

2. МИЛЕТ МЕКТЕБІ: ФАЛЕС, АНАКСИМАНДР, АНАКСИМЕН

Милет мектебінің тағы бір мүшесі **Анаксимандр** (б.з.д. 611-545 жж.) – ерекше философиялық тұжырымдама негізін қалаушы, ғаламның бастауы түсінігін **архе** (грекше *arche* – бастау деген сөзі) түсінігіне дейін ұлғайтушы.

Анаксимандр бойынша алғашқы бастау – жалғыз, уақыттан тыс, шексіз, мәңгі өлмейтін барлық әлемді қамтитын **субстанция** – **апейрон**. Ол – сапалық сипаттамасы жоқ және мөлшері (саны) шексіз заттық бастама, бар ғаламның негізі.

Алғашқы субстанция (**апейрон**) жерде бар әр түрлі затқа (жер, су, ауа, от) ауыса алады. Әлемнің бізге қалай көрінетіні мен оның шын мәнінде қандай екені арасында айырмашылық бар, оны танып білу үшін бастапқыда сезімдік әлем зерттелуі керек. Сезімдік әлем тек нақты өмір сүретін объективті дүние көрінісі болады.

Анаксимандр гректердің күнделікті тұрмыстық өміріне күн сағатын кіргізді, оның жер шарының Еуропа мен Азиялық бөлігі бейнеленген географиялық карта жасағаны туралы да мәлімет бар.

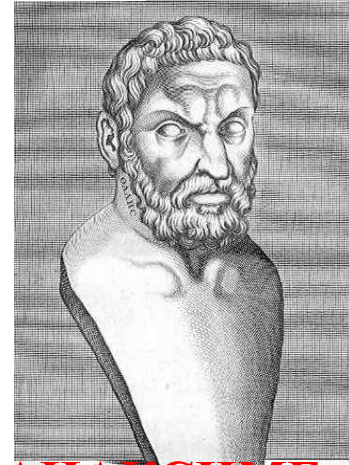
АНАКСИМАНДР
610-540 б.д.д.

2. МИЛЕТ МЕКТЕБІ: ФАЛЕС, АНАКСИМАНДР, АНАКСИМЕН

- Милет мектебінің көрнекті мүшелерінің бірі **Анаксимен** (б.д.д. 560-480жж. шамасы) болды.

Анаксимен барлық ғаламның бастауы – ауа деп қарастырады.

- Ауа қоюлануы** арқылы, алғашқыда **суға**, одан **ары қоюланып**, **жерге және ең соңында тасқа** айналады. Анаксимен ғаламдағы барлық көптүрлілікті ауаның қоюлану дәрежесімен түсіндіреді, отты шиеленісті жағдайы бәсеңдеген ауа ретінде болжайды...
- Ауа шексіздік** қасиетіне ие болған. Жан мен дененің және барлық ғаламның бастау көзі бола отырып, ауа, тіпті, құдаймен қарым-қатынаста да бірінші. *«Ауаны құдайлар жасаған жоқ, олардың өзі ауадан пайда болады, біздің жанымыз сияқты, ауа бәрін қолдайды және барлығын басқарады»*, – деп пайымдайды.
- Милет мектебі өкілдерінің көзқарастарын қорытындыласақ, онда **материалдық бастау негіз** болған әлемнің өмірге келуі табиғаттан тыс күштердің араласуынсыз түсіндірілгенін көреміз. Мұнда ғаламның толық бейнесін беруге талпыныс жасалды, дегенмен оның көптеген бөлігі егжей-тегжейлі қарастырылмады. Осыдан **Милет мектебі ойшылдарының материализмі стихиялық** немесе **қарапайым** деңгейде қалды, қоршаған ортаны толассыз қозғалыста, өзгерістерде қарастырулары алғашқы **диалектикалық** түсініктерге алып келді.

АНАКСИМЕН

Н

546-528/5

б.д.д

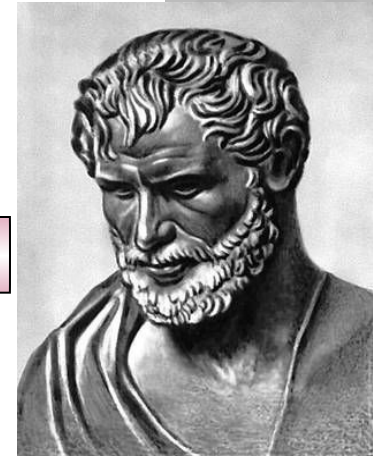
3. ГЕРАКЛИТ ЭФЕССКИЙ ФИЛОСОФИЯСЫ

○ Ертедегі грек философтарының материализмі мен диалектикасы **Гераклит** (б.з.д. 544-383 жж.) ілімдерінде өз жалғасын тапты. Біздің уақытымызға үзінділер түрінде жеткен, түсінікке қиын **«Табиғат туралы»** атты еңбегі авторға **«қараңғы»** деген лақап есімнің таңылуына себепкер болды.

Гераклит барлық әлемнің негізі, алғашқы бастауы от деп есептеді.

○ Оның ойынша, **ғалам бүтін**, бірегей, құрлықтарды ешкім жасамаған, ол – **барлық уақытта болған, бар және біресе жанып, біресе сөнетін мәңгі тірі от**. Ғалам пайда болғанға дейін от бірнеше өзгеріске ұшырайды. От суға айналады, ал су әлемдік құрылымның тұқымы, ұрығы болады. Су жер мен ауаға айналады. Ең соңында, барлық стихиялардың, отқа кері айналу үдерісі жүзеге асады. Оның ойынша, от – өзгерістерді реттеуші (қисын, парасат), «барлығын басқарушы найзағай». Ал ғарыш үйлесімді, үндестік жағдайында болады, өйткені **«бәріне – біреу және біреуге – бәрі»**.

○ Гераклитті шын мәнінде, толық негізде **гносеологияның** (таным туралы ілім) негізін қалаушы деп атауға болады. Ол **бірінші болып сезімдік және рационалдық** (ақыл-ой, парасат) танымдардың аражігін ашты. Таным сезімнен басталады десек те, олар адамның тек сырттай қабылдауға негізделген пікірін қалыптастырады. Сондықтан сезімдік танымның нәтижелері адамның ақыл, ойымен қайта өңделуі керек.

ГЕРАКЛИТ

540-480

б.д.д

3. ГЕРАКЛИТ ЭФЕССКИЙ ФИЛОСОФИЯСЫ

- Гераклит әлемде бірліктің болатынын және оның қарама-қарсылықтардың бір-біріне сай келуінің нәтижесі екендігін көрсетеді.

«Бәрі бірлікте және бәрі қарама-қарсылықтардан тұрады».

ЛОГОС (қисын, ойлау туралы ғылым) дегеніміз – **қарама-қарсылықтар бірлігінің** іске асуы, оның нақты түрдегі көрінісі.

Күрес (төңкеріс) заңды да қажетті, өйткені ол әлемді жасаудың, жаңартудың қайнар көзі болады. **«Төңкеріс – бәрінің анасы, бәрінің әміршісі»**, ол қарама-қарсылықтардың бірігуімен, олардың үндестігінің орнауымен аяқталады.

Ертедегі Грецияда диалектикалық пікірлердің дамуы да Гераклиттің атымен байланысты. Оның кең танымал болған **«бәрі ағымды және бәрі өзгереді»**, **«бір өзенге екі рет түсе алмайсыз»** т.б. пікірлері **стихиялық диалектика** деген атауға ие болды.

Мысалы, бір қарағанда өзен сол өзен болып көрінгенімен, оның суы өне бойы ағыста, жаңарып отырады. Екінші рет өзенге түскенде, алғашқы су орнын ауыстырып, ағып кеткен. Гераклиттің шәкірті Кратил: **«Біз бір рет те өзенге түсе алмаймыз, өйткені біз суға еніп жатқанда, олар сол сәтте де ағып жатады, бірін-бірі ауыстырған жаңа су толқындары келеді, біз де сол сәтте өзгереміз»**, – дейді. Демек, сезімдік, материалдық ғалам қалыпты қозғалыс пен өзгерісте болатын бүтін ретінде қарастырылады.

- Гераклиттің саяси-қоғамдық пікірлері де көңіл аударарлық. Мысалы, ол **«Халық заң үшін қаланың қабырғасы үшін соғысқандай шайқасуы керек... ал қылмысты өрттен де тез сөндіру керек»**, – дейді.

4. ЭЛЕЙ МЕКТЕБІ: ПАРМЕНИД, ЗЕНОН

Антика философиясының танымал мектебінің бірі – **Элей мектебі**.

Оның философиялық көзқарастары **Ксенофон** (б.д.д. 580-490 жж.), **Парменид** (б.д.д. 540-480 жж.), **Зенон** (б.д.д. 490-430 жж.) ілімдері арқылы беріледі.

Элей мектебінің ұстанымдары Парменид философиясында белгілі бір нақтылыққа ие болған. Ол Гераклитке қарсы шығып, еш нәрсенің де өзгермейтіні туралы пікірін білдірді. Элейліктер **рационализмнің** (ақыл-ой, парасат танымы) **негізін** қалаушылар болып есептеледі, өйткені олар объективті шындықтың ұғымдағы бейнесіне жақын келді.

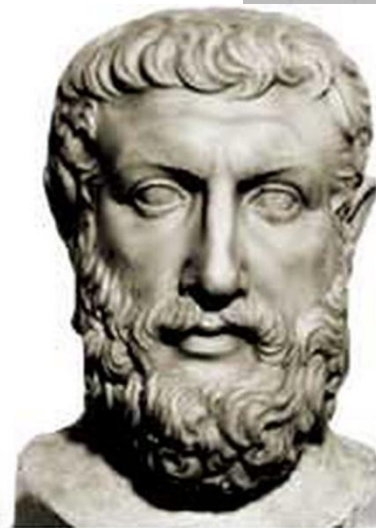
Парменид **Болмыс ұғымын** енгізе отырып оның қасиеттерін сипаттады: а) болмыс пайда болған жоқ, ол **ешқашан жойылмайды**, өйткені оның табиғаты уақыттан тыс; б) **болмыс жалғыз және бүтін**, бөлшектенбейді; в) **болмыс шыңдалған**, жетілген және қозғалыссыз дегені.

Парменидтің ойынша, **оймен қамтылатындардың бәрі – болмыс**. **«Ойлау мен болу – бұл бір нәрсе»**. Мүмкіндік өмір сүреді, ал болмыссыз ой ештеңе емес. **Болмыстың жоқтығы, бейболмыс (затсыздық) өмір сүрмейді**, өйткені ол туралы ойлау және айту мүмкін емес. Демек, **болмыс пен бейболмысты (болмыстың жоқтығын) бір уақытта мойындауға болмайды**.

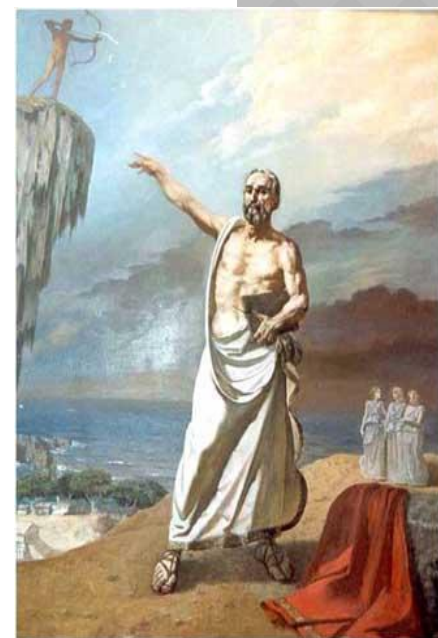
Парменидтің таным теориясында «ақиқат» және «пікір» түсініктерінің айырмасын жасады. Пікір – бұл ішкі, қайшылықты, сезімдік, алдамшы көрініс. **Ақиқат – мүмкіндік әлемі, болмыстың мәңгі және бірліктегі әлемі**.

4. ЭЛЕЙ МЕКТЕБІ: ПАРМЕНИД, ЗЕНОН

- Элей мектебінің тағы бір белсенді мүшесі – **Зенон**. Оны Аристотель *«диалектиканы ойлап шығарған маман»* деп бағалайды. Субъективтік диалектика өкілінің белді мүшесі **Зенон** тек **логикалық дәлелдеуге болатындар ғана өмір сүреді** деп есептеді. Ол қырыққа тарта **шешілмейтін қисынсызды – апорияларды** тұжырымдады, олардың көбі **“Стадий”** (“Қозғалыстағы денелер”), **“Ахиллес пен тасбақа”**, **«Садақ»** танымал болды.
- Зенон еңбектерінің негізгі жақтары – Парменидтің көзқарасын қолдау, қозғалыстың жоқ екенін, болмайтынын көрсетуге ұмтылу. Мысалы, *белгілі бір нәрсе қозғалып, шыққан жерінен басқа нүктеге жетуі керек. Бірақ, ол мүмкін емес. «Неге?» «Өйткені, зат алдағы нүктеге жету үшін қашықтықтың жартысын, ол үшін – жартының жартысын өтуі керек, т.с.с. шексіздікке кете береді. Олай болса, зат қозғалмайды, бір орнында қала береді».*
- Тағы бір мысал: *«Садақтан атылған оқ тұрақты қозғалмай, уақыттың әрбір сәтінде белгілі бір кеңістік бөлігінде орын алады. Келесі сәтте кеңістіктің келесі бөлігінде тұрақтайды. Ал тұрақтаулар қосындысы тұрақтылықты береді. Олай болса, атылған оқ қозғалмайды»,* – дейді Зенон.

Парменид

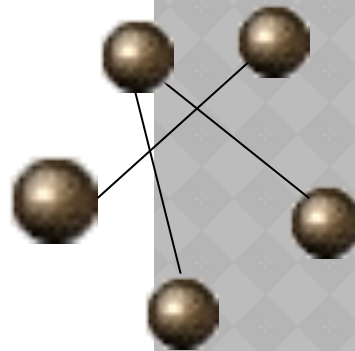
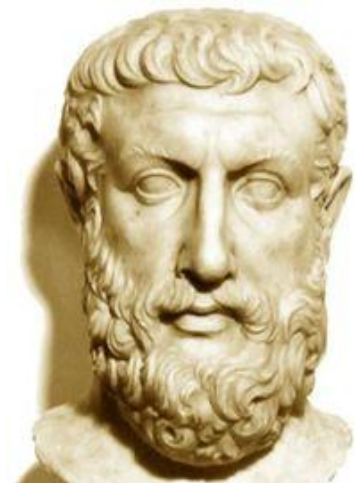
5. АТОМИСТЕР МЕКТЕБІ: ДЕМОКРИТ ФИЛОСОФИЯСЫ

Атомистер дүние «**атом**» және «**бос қуыстан**» тұрады деді. Атомдар материяның бөлінбейтін, өзгермейтін, мәңгілік, үнемі қозғалыста болатын бөлшектері.

○ **Демокриттің** (б.з.д. 460-371 жж.) элеаттардан айырмашылығы – **екі бастама** – болмыс пен бейболмысты (болмыстың жоқтығын) мойындауы. Ол сезімдік тәжірибеге сүйеніп, дененің, кеңістіктің өмір сүретіні, кеңістіктің бір денені екіншіден бөлектейтіні туралы қорытынды шығарады.

○ Демокриттің **кеңістігі** – заттарды ажырататын, бір-бірінен бөлектейтін құрал. Сондықтан ол күрделі заттардың ішкі құрамдас бөліктерін (атомдарын) бір-бірінен оқшаулаушы және олардың орналасатын кең ыдысы сияқты көзге түседі. Кеңістік – заттарға және оның бөлшектерінің қозғалуына, орын ауыстыруларына мүмкіндік береді. **Кеңістіктің шектелуі** – атомдардың (бөлінбейтін бөлшектердің) «**кішілігі себебінен көрінбейтіндігінің**» куәсі. Сондықтан олар сезіммен емес, ақыл-парасатпен ұғынылады.

○ Демокриттің ойынша, **атом бөлінбейтін физикалық дене** дегенмен де, ол математикалық шама есебінде бөлшектенеді. **Кеңістік** – атомдар орналасатын шексіз кең ыдыс, оның шексіздігі сияқты атомдардың мөлшері де шексіз. Атомдарды ретті орналасуымен, түрімен, көлем айырмашылығымен салыстыруға болады.

5. АТОМИСТЕР МЕКТЕБІ: ДЕМОКРИТ ФИЛОСОФИЯСЫ

Демокрит атомдардың мәңгілік қозғалысының **үш түрін** бөлектейді: *біріншісін* ретсіз орын ауыстырумен байланыстырды; *екінші түрін* – құйынды ағым, атом құйыны біртекті атомдардың бірігуіне және әртекті атомдардың ажырасуына жағдай жасайды деп ой түйеді.

Ұқсастың ұқсасқа тартылысы деп аталған атомдар қозғалысы арқылы белгілі бір заңдылық дүниеге келеді.

Атом құйыны үдерісінде әлемдік құрылымдар қалыптасады; *үшінші түрі* ғарыштық денелердің «бу» болып көрінуінен тұрады. Бұларға иістер жатады.

○ Демокрит әлемдегі болып жатқанның бәрінің өзіндік себебі бар, сондықтан кез келген құбылыс қажеттіліктен пайда болады деп есептеді. *«Ешбір зат себепсіз пайда болмайды, бәрі де белгілі бір негізде, қажеттіліктен туындайды»* дегенге ол ерекше көңіл аударады. *«Болып жатқанның өз мәніндегі себебін табу – танымның басты мақсаты»* деп көрсетеді... *Таным, – дейді ол, – сезімнен ақыл-ойға өтеді. Ақыл-ой танымы – сезімдік танымның жалғасы. Ақыл – өте нәзік байқау мүшесі, сондықтан бұл – өзгеше «қисынды көру».*

○ Демокриттің тәжірибеден тыс оймен, парасатпен танылатын атом тұжырымдамасының тарихи маңызы болды. Ол XVII-XVIII ғасырларда әлемнің ғылыми-жаратылыстық бейнесінің негізіне алынды.

ДЕМОКРИТ

б.з.д. 460-371

жж.

6. ПИФАГОР МЕКТЕБІ

Ертедегі Грецияда ең бір маңыздысы – **Пифагор** (б.д.д. 580-500 жж.) мектебі. Ол сұлулықты сандық пропорцияға теңестірді (90-60-90).

Пифагор бойынша қоршаған ортаның бастамасы – сан.

Пифагор ғылым саласы ретінде **математиканың негізін** қалаған оның философиялық көзқарасы көп жағдайда математикалық түсініктермен байланыстырылады. Ол **«бәрі де сан болады», «барлық заттың сандық мәні бар»** деп, әлем түсінігінің тек бір жағын ашты, яғни мөлшерлік, сандық өлшемділігін айтты.

Пифагордың ойынша, сезімдік танымның объектілерінен гөрі, ой объектілері шын өмір сүреді, өйткені санның уақыттан тыс табиғаты бар, демек мәңгі. Олар – заттардың «табиғаты», нақты заттардан жоғары тұратын белгісіз шынайылық.

Осы аталған пікірлер Пифагордың **рационалистік діннің** негізін қалаушы екенін көрсетеді. Оның ойынша, сезім арқылы емес, парасат көмегімен ғана түсінуге болатын, мәңгі өмір сүретін әлем бар.

Пифагор – **ғарышты, ондағы барлық затты санмен орнатылған тәртіп** есебінде белгілеген бірінші адам. Бұл тәртіпке ақыл, оймен қол жеткізуге, ұғынуға, жете түсінуге, әлемді бүтіндей жаңаша көруге болады.

Әлемді тану үдерісі – Пифагордың ойынша, оларды басқаратын сандық мөлшерді тану. Бірлік сандар жүйесінің негізі, математикалық білім таза ой негізінен алынады. Ойды сезімнен жоғары қойған ойшыл сезімдік әлемді математикалық идеалға еріксіз енгізді.

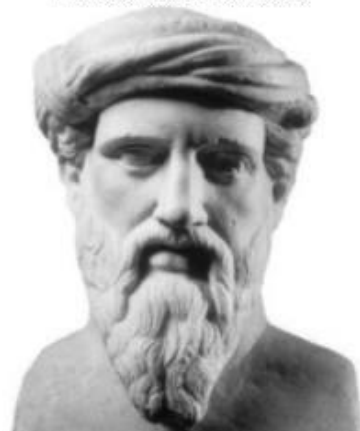
ПИФАГОР

2-я половина 6

в.

– начало 5 в.

PITAGORAS DE SAMOS

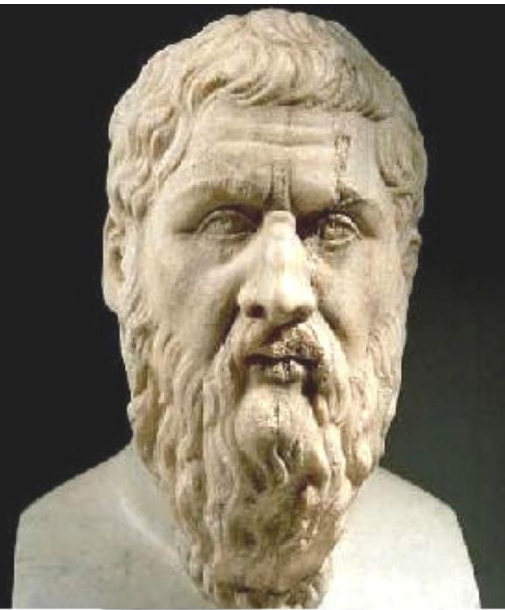
7. СОФИСТЕР МЕКТЕБІ: ПРОТАГОР, ГОРГИЙ

◎ **Софистерден** (грекше *sophia* – даналық деген сөз) – грек философиясының рационалистік дәуірі басталады. Б.д.д. V ғасырда арнайы даналықтың, шешендіктің кәсіби ұстаздарын дайындайтын философиялық мектеп, білімді басқаларға ақы алып үйретушілер ретінде қалыптасуына халық жиналыстарында, соттарда айқын, дәлелді сөйлеуге деген сұраныстар себепші болады.

Басты өкілдері – **Протагор, Горгий, Гиппий**. Софистер дау кезінде **«софистика»** деген атаққа ие болған әдісті, икемді ойлаудың объективті және субъективті түрлерін қолданды.

- ◎ **Софистердің басты мақсаты – ақиқатқа жету емес**, тыңдаушылардың көзін жеткізуге бағытталған шеберлік. Сондықтан, **риторика – шешендік өнері** бірінші орынға шығады. Олар объективті ақиқатты жоққа шығарып, ақиқат әр уақытта субъективті дегенді дәріптейді. Басты назарын **адамға және оның таным мүмкіндіктеріне** аударады.
- ◎ Софистер арасындағы кең танымал тұлға – **Протагор** (б.з.д. 481-411 жж.) Протагор егер сотта жеңіске жетсе, оқытқаны үшін ақша төлеуі туралы оқушысы Еватлмен келісімге келеді. Бірақ, Еватл асықпайды. Протагор Еватлға: *«Мен сені сотқа беремін»*, – деп қорқытады. Еватл оған: *«Келісім бойынша мен сотта жеңіске жетсем ғана төлеймін, мен әлі бір сотта ұтқан жоқпын»*, – деп жауап береді.
- ◎ Сонда Протагор: *«Егер мен сотта сені ұтсам, онда соттың шешімі бойынша сен төлейсің, егер сен ұтсаң, онда келісім бойынша төлейсің»*.
- ◎ Еватл оған: *«Егер мен ұтылсам, келісім бойынша төлемеймін, ал егер ұтсам, онда соттың шешімі бойынша төлемеймін»*.

СОФИСТЕР

Протагор

Горгий

7. СОФИСТЕР МЕКТЕБІ: ПРОТАГОР

- Осындай софизмдер негізінде **Протагор** «әр нәрсе жөнінде бір-біріне қарама-қарсы пікірлерді айтуға болады» деген тұжырымға келеді. Ал мәселенің бір жағына шығу керек болса, оның кепілі – адамның өзі. Осыдан софист Протагор уақытында кең танымал болған

«Адам – барлық заттың өлшемі, дүниенің барының бар екенін, жоғының жоқтығын көрсетеді» деген пікірін айтады. **«Адам – өлшем»** дегеніміз, зат маған қандай болып көрінсе, ол сондай, ал саған керісінше көрінсе, ол сен үшін сондай.

- Протагордың айтуынша, **бәрі де салыстырмалы**, еш жерде соңғы ақиқат, құнды моральдық қағидалар, нормалар т.б. жоқ. Демек, өз пікіріңді дәлелдей біл, айтыста өз ойыңның артықшылығын көрсет, қарсы пікірдің әлсіз жағын табуға талпын.
- *«Адам қарастыратын ақиқаттың бәрі салыстырмалы болса, оларды салыстырып, пайдалысын таңдай біл, оны басқаларға дәлелдеп, көздерін жеткіз. Сонда ғана даналық деңгейге көтерілуге болады»*, – дейді Протагор.
- Софистер дүниенің қайшылығын ақыл-оймен бейнелеу арқылы жасалатын пайымдаудың аумалы-төкпелі, іштей қайшылықты болатынына көз жеткізеді. **Логика, риторикада** осы кезге дейін ғалымдарды ойландыратын проблемаларды көтерді. Мысалы, *«Егер алдаушы мен алдадым десе, онда оның шындықты айтқаны»* деген пікірдің шешімі осы уақытқа дейін табылған жоқ деп есептеледі.
- Софистер философиялық ойды ғаламдық проблемалардан адамның өмірі мәселелеріне бұрды, оны теориялық және практикалық деңгейде қарастырды. Б.з.д. V ғасырдың аяғынан бастап, бұл тақырып ертедегі грек философы **Сократ** еңбектерінде үлкен маңыздылықпен көзге түседі.

Строительство и архитектура

Акведук (г. Ним)

Акрополь (Афины)

Царь Кирены наблюдает за взвешиванием сильфия, ценного растения (блюдо из Лаконии) Около 560г. до н.э.

Театр (г. Аргос)

8. СОКРАТ ФИЛОСОФИЯСЫ

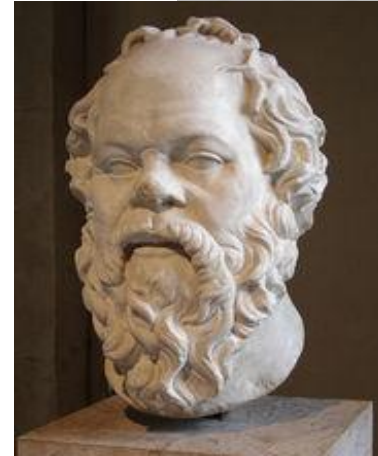
Классикалық кезеңге **Сократ, Платон, Аристотель** философиялары жатады.

◎ **СОКРАТ** (б.з.д. 469-339 жж.) философия тарихында үлкен орын алады. Афина қаласының тұрғыны, философы ретінде көптеген шәкірті болды. Олардың ішіндегі кең танымалы – **Платон**. Өз өмірінде бірде-бір жазба дерек қалдырмаған Сократ туралы мағлұматтар философия тарихшыларының еңбектері және оның шәкірттері арқылы жетті. Мұның себебі, кітапқа «сұрақ қоюға болмайды», – деп, жанды пікірлесуді мәтіннен жоғары қояды.

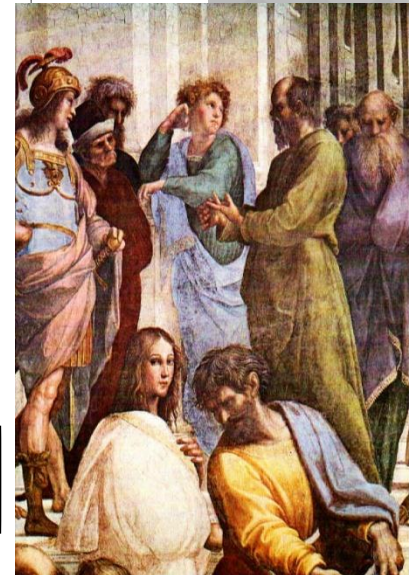
◎ Сократтың пайымдауынша, **адамның мәні – оның жан дүниесінде, жаны – оның ойлауға деген қабілеті, парасаты, адамгершілікке негізделген жүріс-тұрысы мен іс-әрекеті**. Адамды дене емес, сана ретінде түсіну, жан дүниесін тәрбиелеу қажет: *«Сендер өз денелеріңді немесе байлықты, басқа заттарды бірінші ойламаңдар, ең алдымен өз жан дүниелеріңді тәрбиелеп, тазалаңдар, өйткені ізгілік байлықтан емес, байлық пен басқаның бәрі ізгіліктен шығады»*, – дейді. Ол адамды өзін-өзі танушы өнегелі жан иесі деп түсінді.

◎ Сократтың **ирониясы** мен **маевтикасы** адамның жан дүниесін жетілдірудің жолын көрсетеді. **Ирония** дегеніміз – талқыланып жатқан мәселе төңірегінде қарсылас адамға тұжырымдарының ішкі қайшылығын сұрақтар қою арқылы көрсетіп, ақырында оны:

«Менің білетінім – ештеңе білмейтінім» деген ойға әкелу.

СОКРАТ
470-399 б.д.д

8. СОКРАТ ФИЛОСОФИЯСЫ

- ◎ **Маевтика** – сұхбаттың екінші сатысы. Мұнда жоғарыда талданған мәселе жөніндегі пікірлер салыстырылып, олардың ішіндегі ақиқатқа әкелетіндері таңдалады, дүниеге ақиқат келеді.
- ◎ Сократ **субъективтік диалектика** тәсілін жете зерттеді. Оның басты мақсаты – **ақиқатқа қол жеткізу**. Ақиқатқа сұхбаттан алынатын, түсіктердің мазмұнын нақтылауда пайда болатын, адам пікіріне бағынышсыз объективтік білім деп қарады.
- ◎ Материалдық әлемге қатынасында ол – **агностик**, өйткені **сыртқы ортаны тану мүмкін емес**. Оның орнына адамның жанын түсінуге жол ашық, оны танудың өзіндік философиялық мәні болады.

«Өзіңді өзің таны» – Сократ үшін барлық адамға ортақ рақымшылдықты табуды білдіреді. Яғни сенің рухыңа және денеңе не керек екендігін анықтау.

Жақсылық пен жамандық шекарасын ажыратқан ол адамның рақымшыл мінез-құлық ережесінің болатынын дәріптеді. Бақыт пен рақымшылдық бірдей, зұлымдық жақсылықты білмеуден туындайды.

9. ПЛАТОН ФИЛОСОФИЯСЫ

- Сократтың шәкірті Платон ұлы ойшыл (б.з.д. 427-347 жж.) өзінің кең жауырынды болғаны үшін **Платон** (кең жауырынды) деген лақап атқа ие болған. Өз өмірінде **34** диалог түрінде еңбек жазған және олар біздің күнімізге толық жеткен. Негізгі еңбектері: «Сократты жоқтау», «Критон», «Мемлекет», «Федон», «Парменид», «Софист», «Зандар» т.б.

Платон – **объективтік идеализмнің** мазмұнын толық көрсетіп, ғылымға енгізген бірінші грек философы.

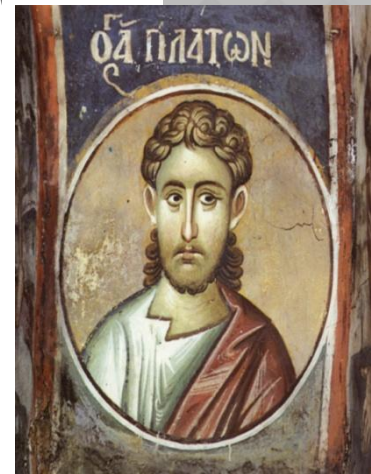
“Идея” – Платон философиясының басты ұғымы. Оның мәні: ой, идея, түсінік, сана әлемдерінің заттар әлемімен салыстырғанда алғашқы болатындығының мойындалуында.

Ол сезімнен тыс және оны тек қана ұғынатын ақылмен түсінуге болатынын айтады. Бұл әлем – «*физикалық галамнан жоғары тұрған өзіндік ой*», ой әлемі мәңгі және өзгеріссіз.

- Платонның **таным теориясы бойынша**, адамның туа біткен санасы болады, **еске түсіру арқылы** ол өзіне әлемді ашады. Затты өзінің барлық көріністерімен танудан бұрын, – дейді Платон, – заттардың мағынасын білу, демек ойды ақылмен пайымдау керек.
- Платонның түсінігінше, **таным** екі сатыдан тұрады. Таным бастапқыда **таза жанмен** жүзеге асырылады, өйткені ол дене дүниеге келгенше бәрін көреді. Денеге орналасқан жан адамның жетілуі барысында бұрын көрген өзінің білімдерін еске түсіреді. Платон мүмкіндігі болғанша сезім мүшелерінен гөрі тура жанға назар аударуға кеңес береді. Мұны **сөздің** көмегімен істеуге болады, – деп есептейді Платон, – ал **еске түсірудің негізгі тәсілі** – **диалектика, сұхбат.**

ПЛАТОН
427-347б.д.д.

ПЛАТОН МЕН АРИСТОТЕЛЪ

- ◎ **Адам жан мен тәннің бірлігінен тұрады.** Тән – жан үшін түрме, қапас, ол өмірдің келеңсіздіктерін, қастандықты туындатады, егер жан тән құмарлығын қанағаттандыру үшін онымен бітісіп кететін болса, ол жанның өліміне әкеледі. «Жанға қамқорлық», тазару оның өнегелі өзгерісіне әкелетін ақыл танымы деңгейінде мүмкін болады.
- ◎ Платон жанды жегілген күймемен салыстырады: бір ат ой, сана әлеміне ұмтылса, екіншісі жерге тартады. Парасат осы екі ұмтылысты теңестіреді.
- ◎ Платон адам жанын үш категорияға бөледі: **парасат; ерік, құмарлық және сұқтану, ындын.**
- ◎ **Парасатты жан иелері – «данышпандар», философтар.** Олар жандарының табиғатына қарай игілікті мемлекетке талпынады, сондықтан олардың басты атқаратын қызметі – мемлекет басқару. Саясат дегеніміз – тек философтар ғана айналысатын жанды құтқарудың өнері. Олар парасатты жанның иесі, сондықтан әділеттіліктің, игіліктің жоғарғы құндылық болатынын біледі.
- ◎ **Ерік пен құмарлық басым жандар** – күзетші, жауынгер, әскерилер. Өздерінің ерік, күш, жаужүрек қасиеттеріне байланысты, бұл адамдардың атқаратын табиғи қызметі – мемлекетті қорғау.
- ◎ **Жанның сұқтануы, ындын** – материалдық және сезімдік ләззат алуға ұмтылу түрін иеленген адамдар – шаруалар, сатушылар, қолөнершілер. Қоғамның жүйелі дамуын қамтамасыз ету үшін бұлардың мақсатын қадағалап, іс-әрекеттерін шектеп, реттеп отыру керек.
- ◎ Платон тұрғызған ең жоғарғы мемлекетте адам жан түрлеріне байланысты құрылымға бөлінеді және тек өздеріне ғана тиісті қызметтерді атқарады. **Философтар мұндай мемлекетте қоғамды басқарып, ең жоғарғы сатыда тұрады.**

10. АРИСТОТЕЛЬ ФИЛОСОФИЯСЫ

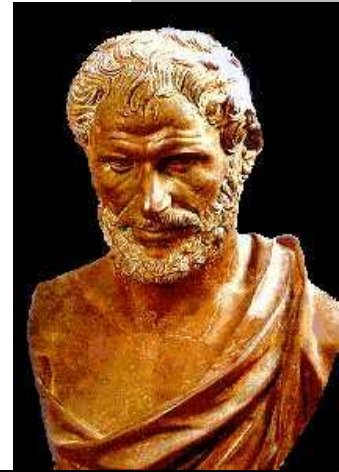
• **Аристотель** (384-322 жж.) – ертедегі грек елінің ұлы ойшылдарының бірі, Платон шәкірттері ішіндегі үздігі. **«Платон маған дос, бірақ ақиқат қымбатырақ»** деген қанатты сөзді айтқан ол, Платон ілімін байыпты сынға алады. Негізгі еңбектері: **«Метафизика», «Органон», «Категориялар», «Никомахтың этикасы», «Үлкен этика», «Саясат», «Экономика», «Афинаның саяси өмірі», «Риторика өнері», «Өлең сөз туралы»** және т.б.

• Аристотель болмыс туралы өз түсінігін тұжырымдайды: **болмыс – түйсік арқылы қабылданатын заттар әлемінің өмір сүруі.**

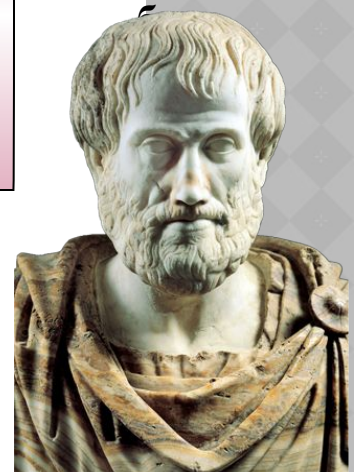
Философияны Аристотель **“бірінші философия”** және **“екінші философия”** немесе **метафизика** және **физика** деп бөледі. Оның пікірінше, **метафизика** – барлық ғылымдардың арасындағы ең құндысы, өйткені, ол жоғарғы себептерді, дүниедегі қозғалыс пен дамудың себебі болып табылатын мәңгілік, денесіз және қозғалмайтынды, табиғаттан және сезімдіктен жоғарыны зерттейді.

• Аристотель себептердің немесе бастаулардың төрт түрін атап көрсетеді:

• Материалдық себеп немесе заттың **материясы**, яғни зат одан пайда болатын нәрсе. Бұл себеп “Неден?” деген сұраққа жауап береді. Аристотель материя жалпыға ортақ себеп, өйткені онсыз болмыс та жоқ деп есептеді. Ол енжар, түрсіз, қандай да бір түрге ену үшін керекті бастау. Қозғаушы себеп (қозғалыс) жалпы материядан нақты материяға баратын жолдан өтеді.

**АРИСТОТ
ЕЛЬ**
384-322

10. АРИСТОТЕЛЬ ФИЛОСОФИЯСЫ

- ⊙ **Зат** – нақты болмыс, ал оның неден құрастырылатыны (материя) – бұл мүмкіншілік, болмыс қабілеттілігі. Оның ойынша, Платон дәріптейтін идеялар материалдық әлемді бейнелейтін түсініктер ғана, яғни **заттардың көшірмесі болады.**
- ⊙ **Форма** – заттың материясын қалыптастыратын, оны нақты осы затқа айналдырушы себеп, “Бұл не?” деген сұраққа жауап береді.
- ⊙ **Қозғаушы себеп**, яғни қозғалыстың бастауы, “Қозғалыс қайдан басталады?” деген сұраққа жауап береді.
- ⊙ **Мақсат себеп**, немесе өзгерудің себебі, “Не үшін?” деген сұраққа жауап береді.
- ⊙ **Физиканың зерттеу объектісі** – денесі бар және қозғалушы нәрсе. Аристотель қозғалыс деп кез-келген өзгерісті, мүмкіндіктің жүзеге асуын түсінеді және оның төрт түрін атап көрсетеді: *субстанционалдық қозғалыс* – пайда болу және жойылу;
- ⊙ *сандық қозғалыс* – өсу және азаю; *сапалық қозғалыс* – айналу, альтерация (заттың басқаға айналуы); *кеңістіктік қозғалыс* – орын ауыстыру, трансляция.
- ⊙ **Адамның жаны** оның мәні тәріздес немесе денесінің түрі ретінде өмірдің мағынасы мен бағыттылығын көрсетеді. «Жан тірі дененің бастауы мен себебі болады». Барлық тірілердің **жаны болатынын меңзеген Аристотель оның үш түрін ажыратады:**
- ⊙ **Біріншісі** – көбейе алатын қабілеті бар және зат алмасуды жүзеге асыратын өсімдіктер иеленген жан.
- ⊙ **Екіншісі** – жануарлардың үлесіне тиетін сезімдік жан, оның өсімдіктен айырмасы – түрді түйсіктің көмегімен қабылдау қабілетіне ие болуы.
- ⊙ **Жанның үшінші түрі** – адамға тиесілі ақыл, мұның алғашқы екеуден айырмашылығы – «таниды және ойлайды».

АРИСТОТЕЛЬ ФИЛОСОФИЯСЫ

- Аристотель философиясында адам және қоғам өмірі мәселелері айтарлықтай орын алған.

Оның **«Адам – саяси (қоғамдық) жануар»** деген сөзі кең таралып кетті.

Мемлекет белгісі барлық азаматтардың бақытын қамтамасыз етумен байланысты. Мемлекет – адам болмысының табиғи сұранысы, «мүмкіндігінше жақсы өмір сүру мақсатында өзі тәріздес адамдардың бір-бірімен қатынаста болуы». Құлдар «өз табиғатымен» бой ұсынуға міндетті деп, құлдық құрылымды жақтайды, әділетті деп есептейді.

- Аристотель **алты түрлі мемлекеттік жүйені ажыратады**. Олардың үшеуін – **монархияны** (жеке абсолютті билік), **аристократияны** (таңдаулы топ билігі), **политияны** дұрыс деп, ал келесі үшеуін – **тиранияны** (зорлық, рақымсыздық), **олигархия** (шағын топтың саяси, экономикалық үстемдігі) мен **демократияны** (халық билігі) дұрыс емес деп есептейді.
- **Этика** мәселелері Аристотель философиясында мәнді орын алды. Сонымен, Сократ өнегеліліктің негізгі қағидасын адам жанынан, Платон құдайлық идея әлемінен іздесе, Аристотель **моральдық қатынастардың әлеуметтік құрылымын тұрғызды** және өнегеліліктің негізгі қағидасын қоғамдық қатынастардан іздеді. Ол жеке, қоғамнан бөлектенген, аласталған адамдарда өнегелілік пайда болмайды, тек қана **қоғамда мінез-құлық рақымшыл, рақымсыз болуы** мүмкін деп есептеді. **Рақымшыл мінез-құлық** өзінің саналылығымен, жақсы ниеті, мақсатты әрекетімен, бәрінен бұрын әділеттілікке жетуге талпынысымен ерекшеленеді. **Әділеттілік** деп Аристотель тек заңға сәйкес келетінді ғана түсінеді. Сондықтан кез келген заңды бұзушы – әділетсіз.

АЛЕКСАНДР МАКЕДОНСКИЙ МЕН АРИСТОТЕЛЬ

КИНИКТЕР МЕКТЕБІ: ДИОГЕН СИНОПСКИЙ

11. ЭПИКУР ФИЛОСОФИЯСЫ

Эпикур (б.з.д. 341-270 жж.) – *эпикуршілдік* деп аталатын, антика заманында кең тараған философиялық бағыттың негізін қалаушы.

Ол философияны адам өмірін бақытқа жеткізетін және қорқыныштан ада етуші деп түсінді. Осыдан эпикуршілдер **этикаға** үлкен көңіл қойды.

Басты қағидасы: **«Білемін, сондықтан бас тартамын»**

Демокриттің атомистік теориясын дамыта отырып, **Эпикур атомдар қозғалысына жаңа теориялық мән** берді. Эпикуршілдер Демокриттің тағдырға сенімін жоққа шығарды, атомдардың ауытқып кетуін адам еркіндігінің, бостандығының табиғи дәлелденуі деп қарастырады. Олардың ойынша, негізінде көптеген себептілік жатқан атомдар тәрізді, адамның мінез-құлқы да өздігінен қозғалатын қасиетке ие болады. Сондықтан қажеттілікті жеңу арқылы еркіндікке жол ашылады.

Таным теориясында Эпикур – Демокрит сияқты **сенсуалист** (сезімді танымның бірден-бір қайнар көзі деп санау). Тек қана сезімнің ақиқаттығы болмысқа барабар, «сезім қателеспейді», сезім танымның негізі, ақиқаттың белгісі болатыны дәріптеледі.

Сондай-ақ, **Эпикур** сол тарихи дәуірдің **атеисі**. Ол танымның мақсаты – адамдарды білімсіздіктен, ырымшылдықтан, ескі нанымнан, құдай және өлім алдындағы қорқыныштан құтқару, онсыз бақытты болу мүмкін емес деп есептеді.

ЭПИКУР

341-270 б.д.д.

ЭПИКУР ФИЛОСОФИЯСЫ

Негізінде **«сүйіспеншілік»** түсінігі жатқан Эпикурдің **этикалық ілімі** де өз уақытында кеңінен танылды. Ол **адам бақыты сүйсіну сезімін алуында** деп есептеді.

Тән сұраныстарын қанағаттандыру, ішкі жан дүние сезіміне тыныштық орнату оның рухани жағдайының тепе-теңдігі үшін керек. Адамның жаны осы қанағаттанудың нәтижесінде жайбарақат, алаңсыз тыныштыққа кенеледі. *«Парасатпен өнегелі және әділетті өмір сүрмей, жағымды тіршілік мүмкін емес және керісінше, жағымды өмір сүрмейінше, парасатпен өнегелі және әділетті тұрмыс құра алмайсың».*

- Этикалық қатынастарда қастық пен сүйіспеншіліктің өзара байланысына, әрекеттестігіне ой жіберіп, Эпикур **қастандықтардан арылуды ұсынады**, өйткені ол әр түрлі азап, жапа шегуді алып келеді. *«Тек қана сүйіспеншілікке жетіп, біз жағымсыз қасіреттерден арыламыз, – дейді ол, – ал бақытқа ұзақ оқу мен жаттығулар арқылы қол жеткізіледі».*

12. СКЕПТИКТЕР МЕКТЕБІ

- ◎ **СКЕПТИКТЕР** (грекше *skeptikos* – қарастырушы, зерттеуші, сынаушы деген сөз) б. з.д. IV ғасырда философиялық тұжырымдамасы білімнің барлық күшін жариялаған, бүкіл қоршаған әлемнің түсіндірілетінін дәріптеуге бағытталған мектеп ретінде пайда болды.

Скептиктер назарын **адам білімінің салыстырмалы болатынына** бағыттап, **ақиқаттың қандай да болмасын сенімді белгісінің болатындығына күмәнданды.**

Басты қағидасы: «Білмеймін, сондықтан қалай болса солай өмір сүремін».

Бір жағынан, бұл догмаға негізделген көзқарастарға қарсы күрес қаруы болса, екінші жағынан, адамның білуге деген құмарлығын шектеп, кертартпалыққа жол ашты.

- ◎ Скептиктік бағыттың негізін қалаушы және көрнекті өкілі Эллададан шыққан **ПИРРОН** (б.з.д. 360-270 жж.) ойынша, заттар сезімдік және парасат танымымен аңғарылмайды, білдірілген пікірлер ақиқатқа жеткізбейді. Ол: *«Заттар (құбылыстар) жөнінде еш нәрсені айтуға болмайды, өйткені олар бір-біріне ұқсамайтын әртүрлі түйсіктер тудырады; біреулерге ол зат пайдалы, екіншілерге зиянды; адамдар заттан бәрі бірдей әсер алмайды, ой, пайымдаулары әр түрлі болады. Табиғат құбылысын адамның түйсігі, сезім мүшелері әртүрлі қабылдайды (күн сәулесі көзбен жарық, денемен жылу ретінде қабылданады). Адамның жандүниесі белгілі бір затты кез келген уақытта бірдей қабылдай бермейді. Заттар кез келген, басқа құбылыстармен бірге қабылданады да, әр жағдайда өзіндік ерекшелігімен көрінеді; бір тұжырымға оған қарсы екінші пікірді айтуға болады және олардың біреуі екіншісінен гөрі ақиқатқа жақын деп айту қиын. Сондықтан Дүние жөніндегі ақиқат тек Құдайдың қолында»,* – дейді.

**НАЗАР
АУДАРҒАНЫҢЫЗҒА
РАХМЕТ!!!**